

Cătălin NEGOIȚĂ

Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, România

AROMÂNA - LIMBĂ SAU DIALECT?

Aromânii - spațiu și timp

Romanitatea balcanică intră pe scena istoriei cu secole bune înaintea celei de la nord de Dunăre. Vlahii sud-dunăreni au o anumită crispă atunci când vorbesc despre prima mențiune certă a existenței lor în Balcani: regicidul. Prin urmare, aromânii pornesc la drum cu o crimă: uciderea unuia dintre frații țarului bulgar Samuil, prințul David, în anul 976, într-un loc încă nelocalizat cu precizie, „Stejarii frumoși”, situat între lacul Prespa și Kastoria. Autorii asasinatului sunt niște „vlahi călători” [1], așa cum se specifică în cronică bizantină a lui Georgios Kedrenos, care reia, la sfârșitul secolului al XI-lea, informațiile unui alt cronicar, Ioannis Skylitses. „Vlahii călători”, cum sunt prezentați de cronică bizantină, puteau fi niște negustori, una dintre îndeletnicirile de bază ale aromânilor, niște păstori, cu turmele, în transumanță sau niște tâlhari, cum avea să se întâmple, în tot cursul istoriei, în acele locuri.

Din acel moment, informațiile despre vlahi se înmulțesc, bizantinii dar și slavii vorbind despre așezarea acestora pe un areal extrem de extins, de la Dunăre până în Peloponez, ba chiar și în arhipelag. Și, desigur, ei se află și la nord de Dunăre, prin urmare, fluviul sudând un corp compact al latinității orientale.

Venirea slavilor, în anul 602, spargerea frontierei dunărene a Imperiului Bizantin, apoi așezarea bulgarilor și formarea țaratului vor duce, încetul cu încetul, la disiparea acestei mase, mulți dintre vlahi alegând zonele muntoase din Macedonia și Epir. Teoria migrației lente a aromânilor, de la sud de Dunăre către interiorul Peninsulei Balcanice, este vehement contestată de cercetătorii aromâni, dar mai ales, greci, care susțin autohtonismul acestora în Macedonia și Epir. Numai că, în timp ce primii afirmă că aromânii provin din macedonenii romanizați, istoricii și lingviștii eleni susțin că aromânii sunt doar greci latinizați.

Momentele de glorie ale vlahilor sud-dunăreni se desfășoară la finalul primului mileniu și începutul celui de-al doilea.

„Primele valahii - acest termen desemnează, în Evul Mediu, țările locuite de populațiile romanizate, valahii în Sud-Estul și Estul Europei, sunt semnalate de documentele bizantine, latine și arabe, în regiunile situate în Grecia centrală și septentrională. Aceste regiuni sunt Valahia Mică (Etolia-Acarnania), Valahia de Sus (Epirul) și Marea Valahie (Tesalia).”[2]

Tache Papahagi vorbește, la rândul său, despre Valahia de Sus și Valahia de Jos. [3] Peste vlahii din Elada fusese numit „domn” un anume Niculiță. [4]

Vlahii erau considerați de către cronicarii bizantini ca fiind luptători de temut dar nesiguri, datorită extrem de deselor revolte pe care le provocau, la adresa administrației locale și centrale. Vehement, din acest punct de vedere a fost Kekaumenos (de origine vlahă), care s-a referit, repetat, la „perfidia” lor.

Cel mai important moment al epopeii vlahe este reprezentat de răscoala anti-bizantină a fraților Asan și Petru, izbucnită în anul 1185, care va duce la formarea celui de-al doilea țarat (vlaho-)bulgar și instituirea unei dinastii vlahe, la sud de Dunăre. De menționat că țaratul Asăneștilor cuprindea și teritorii situate în nordul fluviului. Era prezentat, în perioada sfârșitului de secol al XIX-lea, „Imperiul Român din Munții Hem”. [5] Este extrem de interesant un amănunt: Asăneștii sunt revendicați, deopotrivă, de activiștii neo-armâni (care consideră că reprezintă un popor diferit de cel român, ce vorbește o limbă distinctă), cât și de români, care cred că episodul dinastiei vlahe este parte a propriei istorii.

În spațiul de la nord de Dunăre, vlahii sud-dunăreni apar în letopisețe. Miron Costin, în *De neamul moldovenilor*, afirmă: „[...] în țările grecești, un neam cele zicem coțovlahi, colonia Râmului este”[6]. La rândul său, principele-cărturar Dimitrie Cantemir scrie, în *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*:

„Vlahii de la muntele Pindului [...] sunt cărora astăzi noi le zicem coțovlahi, iară ei ne zic nouă romani din Vlahia Mare. Dintr-acestea a lui Honiates și a lui Halcocondilas cuvinte, chiar să cunoaște că vlahii care în țara grecească au rămas, să fie un neam cu romanii noștri, și precum pe vremea lui Isachie Anghe', dela cisteilalți despărțindu-să, au rămas pe acelea locuri, unde și acum mulțime de dânșii, prin satele Ioanninnii, în Epir, lăcuesc”. [7]

Cantemir avea să specifice:

„Un grai mult mai stricat au coțovlahii care locuiesc în Rumelia și la hotarul Macedoniei. Ei amestecă în chip de mirare graiul țării lor cu cel grecesc și cel albanez. Într-un grai ca acesta se înțeleg, ce e drept, numai între ei, căci niciun

grec, albanez sau moldovean nu este în stare să-i priceapă. Dar dacă toți aceștia trei s-ar găsi laolaltă într-un loc și ar auzi un cuțovlah vorbind, atunci ar putea cu siguranță să înțeleagă ce vrea omul". [8]

„Redescoperirea” aromânilor are loc la jumătatea secolului al XIX-lea, atunci când Ion Ionescu de la Brad, apoi Nicolae Bălcescu și Ion Ghica pomenesc depre frații întru latinitate de la sud de Dunăre. Cel dintâi avea să fie administrator al moșiilor din Tesalia, ce aparțineau marelui vizir al Imperiului Otoman, ocazie cu care realizează un album de fotografii, intitulat „Păstorii Aromâni din Tessalia”.

În anul 1858, cu puțin timp înainte de Unirea Principatelor Dunărene, Dimitrie Bolintineanu, care se trăgea dintr-o familie aromână, face o călătorie în locurile de baștină ale strămoșilor săi, ocazie cu care scrie *Călătorie la Românii din Macedonia și Muntele Athos sau Santa Agora*. Bolintineanu va mărturisi:

„Dacă Valahia fuse patria maicii mele, Macedonia fuse aceea a părintelui meu. Limba lui fuse aceea a acestor Români; sângele lui, sângele lor, speranțele și suferințele lui, speranțele și suferințele acestui milion de români. Ca Român născut în România proprie încă, cată să am simpatii pentru cei din Macedonia”. [9]

După Unirea Principatelor, la 24 ianuarie 1859, și mai ales, din anul 1861, tânărul stat român încearcă să desfășoare o activitate diplomatică intensă, în ciuda suzeranității otomane, care persista, încă, iar debușeul găsit de București va fi Peninsula Balcanică, acolo unde exista posibilitatea de a acorda ajutor comunităților latinofone din Tesalia, Macedonia și Epir.

În anul 1864, Dimitrie Atanasescu, un croitor aromân, venit de la Istanbul, care urmase trei clase la liceul „Matei Basarab” din București, a solicitat autorităților române, personal, principelui Cuza, un ajutor material pentru deschiderea unei școli în Macedonia. La 16 aprilie 1864, șeful statului semna un decret prin care Atanasescu primea suma de 200 de lei, precum și un salariu de 3875 de piaștri, și un fond însemnat de carte, pentru a purcede la deschiderea școlii. Atanasescu fusese ajutat, în demersul său, de Cezar Bolliac și de Dimitrie Bolintineanu, care ocupa, în acel moment, funcția de ministru al Instrucțiunii Publice. Atanasescu va deschide o școală românească la Târnova, unde mai toți aromânii erau filoeleni. El va avea de înfruntat opoziția propriilor conaționali, precum și a clerului grec, preoții mergând din casă în casă și amenințându-i cu afurisenia pe cei care

îndrăzneau să-și dea copiii la școala românească. [10] Cu timpul, mulți aromâni filo-eleni vor trece de partea lui Atanasescu:

„Cu pietre l-am întâmpinat pe stradă dar el a răbdat și prin răbdare ne-a învins pe toți. La început, îl țineam de nebun căci nebun ni se părea tot armânul care ar fi căutat mântuirea în altă parte decât în panelenism. La sfârșit, credința lui a ajuns să fie și credința noastră sfântă și nestrămutată, ce astăzi numai cu inima împreună ni s-ar putea smulge din piept” [11]

Învățătorul va activa vreme de 35 de ani, militând pentru mișcarea de redeşptare națională a aromânilor.

În anul 1862, un călugăr aromân de la Muntele Athos, trimis la București, pentru a sonda atitudinea statului român față de ceea ce se profila la orizont: chestiunea secularizării averilor mănăstirești, cuprins de frenezie, la văzul unei parade militare, strigă, în gura mare: „Și eu hiu armân!” [12] și trece de cealaltă parte a baricadei. Averchie va aduce tineri aromâni din Macedonia, la București, la școala deschisă în incinta bisericii „Sfinții Apostoli”, iar aceștia, la terminarea studiilor, se reîntorceau acasă, pentru a fi învățători la școlile românești din satele lor.

Cel mai cunoscut, dar și cel mai controversat personaj în chestiunea școlilor românești din Macedonia va fi Apostol Mărgărit. Învățător la o școală grecească dintr-o localitate aromână, Mărgărit se va pune în slujba propagandei românești. Beneficiind de protecția guvernului de la București și de fonduri bănești, el va deschide mai multe școli în Macedonia, fapt care avea să determine o ripostă violentă din partea bisericii grecești, prin episcopii săi din regiune. Cu toate acestea, în anul 1877, când va izbucni războiul ruso-româno-turc, în Macedonia existau, deja, zece școli românești. În anul 1879 a fost deschisă la Monastir o școală de fete, iar în perioada 1879-1898 au fost înființate 54 de școli, printre care liceele din Monastir, Ianina, Berat și Salonic. În anul 1912, pe statele de plată ale Ministerului Instrucției Publice din București se aflau 300 de învățători și profesori și 4.000 de elevi. Tot în anul 1912, în Balcani funcționau aproape 120 de școli primare, un liceu, la Bitola, două instituții de învățământ secundar (Ianina și Berat), o școală profesională și normală, la Bitola și o școală superioară de comerț, la Salonic. [13] Personaj controversat, Mărgărit va ajunge să fie, pentru o perioadă, inspector general al școlilor din Macedonia.

Această politică a statului român va duce la scindarea populației aromâne, cea mai mare parte a acesteia alegând calea elenismului, atrasă fiind de ceea ce reprezenta cultura și civilizația grecească. Reprezentanții

„partidei naționaliste”, care încercau preservarea limbii și a tradițiilor au fost în inferioritate numerică (10-15% din totalul populației), provenind, în principal, din clasele mai puțin avute.

Până la intervenția Bucureștiului, în Macedonia, părea de la sine înțeles ca elitele aromâne să se instruiască în limba greacă. De altfel, perla culturală și comercială a aromânilor, orașul Moscopole, cel mai mare centru urban din Turcia europeană, după Istanbul, era un oraș aromân de expresie greacă.

Școlile românești au întâmpinat multe greutăți, de la ostilitatea clerului grecesc, care mituia funcționarii otomani din regiune, pentru a pune bețe în roate unităților de învățământ, până la ostilitatea propriilor compatrioți, denumiți, în derâdere, grecomani. A mai existat un aspect, care a îngreunat procesul de învățământ: cu câteva excepții, predarea avea loc în română, nu în aromână, ceea ce făcea ca elevii păstorilor și micilor negustori să se confrunte cu dificultăți de înțelegere. Era aceeași limbă, dar dialecte diferite sau erau limbi diferite?

Permanenta regresie a autorităților otomane în Peninsula Balcanică ducea la creșterea naționalismelor din regiune, astfel încât aromânii deveniseră ținte pentru antații greci, în special. Mișcarea pro-românească din Macedonia va avea parte de martiri. „În anul 1904 bandele grecești își intensifică violența împotriva aromânilor. Învățători, preoți și notabili aromâni au fost atacați prin surprindere, bătuți și amenințați cu moartea.” [14]

Drama prin care treceau aromânii naționaliști a sensibilizat opinia publică din România.

„A-i lăsa, dară, pe atari români pradă sugrumărei dușmănoase, când este cu putință a li se da o mână de ajutor, este o crimă și mai mare.” [15]

Era din ce în ce mai clar că epoca naționalismelor va fi tragică pentru aromâni, care deveneau, cu sau fără voia lor, singurii care doreau menținerea teritoriilor pe care le ocupau sub suzeranitate otomană. Cuvintele lui Apostol Mărgărit păreau a fi fatidice:

„Întâiul nostru interes, al armânilor, este mântuirea Imperiului Otoman. O criză orientală ne-ar da în mâinile sârbilor, grecilor și bulgarilor!” [16]

Dar criza orientală era, de fapt, în plină desfășurare, iar naționalitățile din Macedonia se agitău:

„Bulgarul tinde spre Sofia, helenul spre Atena, sârbul spre Belgrad, pe când albanezul visează o țară liberă [...]” [17]

La presiunile diplomației române, dar și cu susținerea cercurilor politice austro-ungare, interesate să determine cursul politicii externe a Bucureștiului către Macedonia, și nu peste Carpați, la 9/22 mai 1905, sultanul Abdul Hamid emitea o iradea, prin care recunoștea drepturile civile ale aromânilor. Deși nu folosea explicit termenul de „millet” (naționalitate), pentru a nu irita autoritățile ecleziastice elene, documentul atribuia aromânilor drepturi în ceea ce privește educația și viața religioasă în limba proprie.

Războaiele balcanice din 1912-1913 aproape că au eliminat Imperiul Otoman din peninsulă, iar noile state succesorale au promovat un naționalism deșănțat, care a dus la închiderea, încetul cu încetul, a școlilor și bisericilor aromâne din Balcani.

După „aventura greacă” în Asia Mică și dezastrul armatei elene, în anul 1922, aproape 1.500.000 de greci flămânzi și în zdrențe părăsesc pentru totdeauna orașele situate pe țărmul Mediteranei, în Asia Mică și se stabilesc în Grecia. Atena îi împrăștiă pe acești nefericiți cu pământurile beilor turci, plecați la finele războaielor balcanice, însă aceste moșii fuseseră cumpărate de către celnicii aromâni. Naționalizarea, situația tragică a păstorilor, nevoiți să treacă cu turmele (și cu pașaport) dintr-o țară în alta, pentru transhumanță, duc la o acțiune de emigrare a acestora. Din 1925, în urma acceptului guvernului român, mii de aromâni părăsesc locurile de baștină, fiind colonizați în Cadrilater, mai ales la granița cea nouă cu Bulgaria, pentru a constitui un „brâu de oțel” în jurul frontierei și a descuraja acțiunile punitive ale bandelor de comitagii bulgari.

„Primii coloniști, în jur de 200 de familii, au sosit în portul Constanța cu vaporul Iași, în ziua de 26 octombrie 1925. Este vorba despre colonizarea organizată în urma tratatelor celor înscrisi deja pe liste din Veria, Vodena, Meglenia și Caterina.” [18]

Din păcate, acțiunea de colonizare a fost marcată mai degrabă de entuziasm, decât de pragmatism:

„Această operă însă nu s-a făcut după un plan sistematic, prin voința susținută a vreunui partid politic sau om de stat ci mai mult ca o improvizație de moment sub imperiul împrejurărilor determinate de mișcarea înspre Țară a Românilor Macedoneni”. [19]

Este de la sine înțeles că cei care au ales să emigreze în România se considerau români, din toate punctele de vedere. Cum spuneam, ei au reprezentat o mică parte din totalul aromânilor, număr niciodată știut cu precizie, din cauza inapetenței statelor balcanice de a face recensăminte corecte, dar și abilității și prudenței aromânilor în a-și declara etnia, în funcție de situație. Acest cameleonism a fost excelent surprins de istoricul Nicolas Trifon:

„De când abia realizezi existența aromânilor, că ai și început să-i vezi peste tot. În prezent, ca și în trecut, ca și cum ai avea de-a face cu un miraj. [...] Cu toate acestea, mai devreme sau mai târziu, se strecoară o îndoială și exaltarea lasă loc stupefacției. Deoarece sfârșim prin a ne întreba dacă aromânii există cu adevărat și, mai mult, dacă au existat vreodată?”. [20]

Aproximativ 33.000 de persoane au venit din Macedonia, Tesalia și Epir, în Cadrilater, în perioada 1925-1938. Soarta lor nu a fost strălucită: au schimbat muntele cu șesul, răcoarea cu arșița, izvoarele cu peisajul deșertic. Pierderea Cadrilaterului, în 1940, a însemnat o nouă relocare a aromânilor în Dobrogea de Nord sau în alte regiuni din sudul României.

Între timp, confrății lor din Bulgaria, Iugoslavia, Grecia și Albania se luptau sau, mai degrabă, acceptau tacit deznăționalizarea, prin impunerea limbii de stat în școli, închiderea bisericilor în care slujeau preoți aromâni și intimidarea celor care criticau aceste măsuri. În principiu, însă, imensa majoritate a celor care se simțeau români sau luptau pentru prezervarea limbii și a tradițiilor specifice emigraseră în România.

În perioada războiului rece, aproape că nu au existat referiri la aromâni. Singura țară în care ei au putut să-și vorbească limba, fără probleme, a fost România. Și aici, însă, ei au fost „omiși” din recensăminte, concluzia autorităților fiind aceea că sunt români „puri”. De asemenea, în țara de adopție, aromânii au avut parte, în întreaga perioadă comunistă, de un singur periodic, *Glasul macedo-românilor*, apărut într-un singur număr, la 15 iulie 1948, în 12 pagini, scos la Tipografia Cărților Bisericești. [21]

Căderea regimurilor comuniste a dus la transformări profunde în Europa și, din perspectiva interesului nostru, în Peninsula Balcanică. Explozia iugoslavă, apariția unui nou subiect de drept internațional (FYROM), actuala Macedonie de Nord, deschiderea granițelor impenetrabilei Albanii au schimbat peisajul etnic și au repus pe tapet o problemă aparent uitată: cea a aromânilor. Cine sunt aceștia? Parte a

poporului român sau popor distinct? Vorbitori ai unui dialect al limbii române sau ai unei limbi proprii?

Câte dialecte are limba română?

Viziunea clasică a dialectologilor români este aceea că limba română are patru dialecte: daco-româna, vorbită în România și teritoriile vecine (inclusiv Moldova de peste Prut), aromâna, megleno-româna și istro-româna, dialecte vorbite de populațiile latinofone din Peninsula Balcanică. Primii lingviști care sparg tabuurile academice apar după cel de-al Doilea Război Mondial. Dialectologia a vorbit despre cele patru dialecte la finele secolului al XIX-lea, când se manifesta voința tânărului stat român de afirmare pe plan internațional, de unde și asumarea răspunderii pentru soarta conaționalilor de la sud de Dunăre. Nu trebuie negată nici epoca la care ne raportăm: este secolul naționalităților, iar opinia publică era sensibilizată de dramele prin care treceau frații de sânge roman și latin. Istoricul aromân Nicolas Trifon, activist pentru drepturile aromânilor și adept al ideii declarării acestora ca „minoritate națională”, în România, spune că mai mulți filologi, printre care numeroși aromâni, precum Pericle Papahagi, Tache Papahagi și Theodor Capidan au refuzat permanent teoria emigrării aromânilor din spațiul sud-dunărean în Pind, declarând că aceștia sunt autohtoni în regiune, fapt remarcat de către cercetătoarea Elena Scărlătoiu, autor al mai multor lucrări asupra raporturilor dintre vlahii balcanici și slavii de sud. [22]

În ceea ce privește originea comună a românei și a aromânei, același Nicolas Trifon spune că există o adevărată pasiune

„de a minimiza diferențele care s-au acumulat în perioada dintre separarea care a avut loc în secolul al IX-lea și intervenția statului român, la mijlocul secolului al XIX-lea”. [23]

În anul 1955, lingvistul Alexandru Graur preciza că

„latina orientală s-a scindat în cinci limbi - fără a socoti dalmata, dispărută la sfârșitul secolului trecut - istroromâna și meglenoromâna, cele două pe cale de dispariție, aromâna, care are o existență precară și dacoromâna, din care s-a detașat limba moldovenească”. [24]

În ceea ce privește aromâna, Graur preciza că aceasta s-a despărțit de multă vreme de daco-română și nu mai poate fi considerată drept un dialect al limbii române.

Pe măsură ce studiile dialectologice se înmulțesc, începe o adevărată bătălie între adepții celor două teorii. A făcut senzație teoria lui Romulus Todoran, care a sugerat o distincție între dialectele tipice (convergente) și cele atipice (divergente), cele din urmă neputând fi incluse într-o limbă.

„Din cauza lungii lor izolări, aromâna, meglenoromâna și istroromâna constituie dialecte ale limbii române în cea de-a doua accepțiune a termenului.” [25]

La rândul său, Ion Coteanu va preciza:

„Aromânii nu au avut niciodată conștiința apartenenței la același popor ca cel al dacoromânilor”. [26]

Mioara Avram, un alt dialectolog de prestigiu, va preciza:

„Deși se caracterizează în esență prin unitatea lor, prezentând asemănări evidente chiar și pentru nespecialiști, dialectele românești sunt doar într-o mică măsură inteligibile, ceea ce explică fenomenul de „traduceri” moderne a unui dialect către celălalt”. [27]

Despre pozițiile exprimate de către Matilda Caragiu Marioțeanu vom vorbi mai târziu, deoarece sunt extrem de interesante.

Problema apartenenței sau nu a aromânilor la poporul român și limba română a devenit, destul de repede, un element de luptă politică. Dacă, din perspectiva Greciei, reluarea chestiunii aromâne ar prilejui noi dureri de cap și o nouă „infiltrare” a Bucureștiului în treburile sale interne (dacă aromâna e dialect al limbii române, se susțin eventuale intervenții în politica statelor din Balcani, iar dacă e aceeași limbă, rezultă, automat, că aromânii sunt parte a poporului român), schimbarea (surprinzătoare, am spune noi) intervine în cadrul emigrației aromâne din România. Începuturile sunt plasate în urmă cu multe decenii, când unul dintre liderii aromânilor stabiliți în România, de nuanță legionară, Constantin Papanace, refugiat, după rebeliunea din ianuarie 1941, în Germania, mai apoi, după război, emigrat în Italia, conchide că aromânii... nu sunt români. Pare surprinzătoare atitudinea lui Papanace, unul dintre discipolii fideli ai lui Corneliu Zelea Codreanu, liderul Gărzii de Fier, adept al „românismului integral”, „din Carpați până în Pind și de la Nistru pân' la Tisa”[28], dar poziția sa este una conjuncturală, pentru a încerca să slăbească presiunea teribilă exercitată de statul grec asupra aromânilor din Elada, la finalul războiului civil din această țară, aromânii fiind acuzați că, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, au fost colaboraționiști (vezi Principatul Pindului), iar în timpul luptei dintre

comuniști și regaliști, fuseseră de partea generalului Markos, stipendiat, apoi părăsit de Moscova.

Unul dintre promotorii aromânismului de nuanță „naționalistă” a fost profesorul Vasile Barba, cel care, în anii '80 ai secolului trecut, emigrează în Germania Federală, se stabilește la Freiburg, și de acolo „bombardează” cu petiții Consiliul Europei, al cărui sediu se afla în imediata apropiere, la Strasbourg. Născut în Grecia dar cu studii în România, profesor la Universitatea din Brașov, Vasile Barba va fonda, în anul 1985, „Uniunea pentru Limba și Cultura Aromână” (ULCA), o asociație care lupta pentru conservarea culturii aromâne în Europa, organiza congrese internaționale și edita o revistă, *Zborlu a nostru* (*Cuvântul nostru*).

„De la Freiburg im Breisgau, Barba a promovat teoria potrivit căreia aromânii sunt un popor distinct de cel român, iar vorbirea lor este limbă de sine stătătoare, nu unul dintre cele patru dialecte ale proto-românei - varianta Academiei Române.” [29]

Regretatul profesor universitar Șerban Tanașoca, fost director al Institutului pentru Studii Sud-Est Europene, din cadrul Academiei Române, și vicepreședinte al Societății de Cultură Macedo-Română, susținea că teoria promovată de Barba este, de fapt, creația lui Constantin Papanace, fără ca acesta să creadă în ea, ca să ușureze apărarea drepturilor aromânilor din Grecia.

„Dacă ar fi continuat mișcarea românizantă (de dinainte de război - n.r.), grecii i-ar fi acuzat pe aromâni că, fiind români, le aduc comunismul în țară.” [30] „Eu cred că, în anii 1980, Vasile Barba a susținut această teorie din idealism. Cei care au venit în urma lui o fac din interes”, va adăuga Tanașoca. [31]

În țară, Barba a fost pus la zid de aromâni, care l-au acuzat că este plătit de Atena. Zahu Pană avea să scrie că activitatea lui Barba

„are drept scop, absolut fără echivoc, distrugerea, compromiterea oricărei legături între scrierea românească și cea în dialect, prin inventarea unui alfabet absurd”. [32]

Zborlu a nostru a promovat narațiuni pe teme istorice și lingvistice, iar Barba organizează mai multe congrese ale aromânilor, la Universitatea din Freiburg. Cea mai mare reușită a sa este adoptarea, de către Consiliul Europei, în anul 1997, a Recomandării 1333, care viza prezervarea limbii și culturii aromâne. Un ajutor substanțial i-a fost acordat de către socialistul catalan Lluís Maria de Puig. Acest succes va impulsiona munca activiștilor

aromâni din Macedonia, Grecia, România, apoi Albania, după căderea regimului comunist, în vederea găsirii inclusiv a unui alfabet comun, care să nu folosească diacriticele românești.

În anul 1984, *Zborlu a nostru* propune un astfel de alfabet, care va fi adoptat de către participanții la cel de-al doilea Congres Internațional al Aromânilor, care s-a desfășurat la Freiburg, în anul 1988. Tiberiu Cunia, un aromân stabilit în America, imaginează o altă variantă a alfabetului aromân, eliminând diacriticele, în 1990, aceasta fiind adoptată, cu mici modificări, la Simpozionul pentru Standardizarea Limbii Aromâne, care s-a desfășurat în 1997, la Bitola, în actuala Macedonie de Nord. La rândul său, Nicolae Saramandu încearcă o variantă de standardizare.

O poziție ingrată are academicianul Matilda Caragiu Marioțeanu, care, ca reprezentant al forului științific, combate teoriile ce susțin existența a două limbi și două popoare, dar care, într-un interviu realizat cu puțin timp înainte de trecerea sa în eternitate, exprimă deschis crezul acesteia. Matilda Caragiu Marioțeanu, în „Dodecalogul aromân” [33] pomenește, în „cel de-al cincilea adevăr”, despre faptul că aromâna și daco-româna, ca și megleno-româna și istro-româna sunt ipostaze ale aceleiași limbi, proto-româna, sau româna „comună”.

La un an după „Dodecalog”, cercetătoarea afirmă următoarele:

„Conceptul de limbă română poate fi definit în două maniere: ca limbă română actuală, vorbită în România și în teritoriile limitrofe și ca limbă română istorică, prima fază a comunității limbilor neolatine, care a înlocuit latina adusă de romani în nordul și la sudul Dunării, numită româna comună, primitivă, proto-română. Cel dintâi e un concept/termen curent [...] cel de-al doilea e un concept/termen științific/lingvistic”. [34]

Numărul aromânilor care se opuneau teoriilor tradiționale ale școlii istoriografice și dialectologice românești era, totuși, redus. Dacă, în anii '80, *Zborlu a nostru* fusese vârful de lance al „neo-armânismului” (din motive conjuncturale sau nu), trebuie să adăugăm aici și activitatea lui Iancu Perifan, la Paris, și a revistei *Trâ armânami*.

După căderea comunismului, și în România are loc o reorganizare a grupurilor de influență aromâne; ia ființă revista *Bana armânească*. La recensământul din 2002, 25.000 de recenzați s-au declarat aromâni, la care s-au adăugat alți 1.300 care se considerau macedo-români. Recensămintele din România au demonstrat falia dintre microcomunități sau personalități

aromâne care gândesc diferit și se raportează diferit la propriile valori naționale.

Trebuie subliniat faptul că aromânii din România încep să se organizeze după ce cosângenii lor din Grecia și mai ales, Macedonia, trec la acțiuni hotărâte pentru preservarea limbii și a culturii proprii. Imediat după căderea regimului comunist, aromânii din Grecia și Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei au început o vie activitate de redeșteptare națională. În FYROM, Constituția din 1991 îi includea pe aromâni (vlahi) printre minoritățile naționale, deși aceștia reprezentau mai puțin de 0,5% din populația țării (conform recensământului din anul 2002). Activiștii aromâni vorbesc despre un număr mult mai mare, însă această idee nu poate fi probată. Acordarea statutului de minoritate națională, pe un teritoriu în care aromânii/vlahii sunt autohtoni, cu o vechime mai mare decât a slavilor, populația majoritară a țării, a fost un „balet politic”, pentru a contrabalansa influența tot mai crescândă a minorității albaneze.

În Grecia, activitatea s-a rezumat, în ultimul deceniu al secolului trecut, la organizarea de festivaluri folclorice „panelenice” ale vlahilor, atent controlate de către Atena. Constituția Republicii Elene nu recunoaște decât o singură etnie, cea greacă, neexistând minorități, Cazul „Sotir Bleța”, arhitect și activist civic aromân din Grecia, condamnat la închisoare pentru distribuirea unor flyere, tipărite de EBLUL (Biroul European pentru Limbi Mai Puțin Utilizate) este cât se poate de sugestiv în conturarea imaginii unei „armonioase dezvoltări” a „elenilor latinizați”. După anul 2000, se constată un interes tot mai mare al lumii științifice dar și al presei, pentru istoria și cultura aromânilor/vlahilor, iar atmosfera începe să devină mai destinsă.

Pe măsură ce „problema aromână” începea să fie repusă pe ordinea de zi a actualității balcanice, anul 2005 va marca începutul unei lupte interne între membrii comunității aromâne din România, o parte a acesteia, e drept, redusă ca număr, declarând că aromânii nu sunt parte a poporului român, ci un popor aparte, iar aromâna este o limbă, nu un dialect al limbii române. Dacă pentru cea mai mare parte a activiștilor aromâni/vlahi din Macedonia, Albania și Grecia este evident că ideea dialectului aromân, ca parte a limbii române este de neacceptat, cu atât mai interesant este modul în care se raportează la acest subiect gruparea „makedon-armânească” din România, centralizată, în special, în Dobrogea, dar cu reprezentanți de marcă și la București (regizorul Toma Enache, profesorul Alexandru Gica) ori în diaspora (Nicolas Trifon - Franța, Kira Mantsu Iorgoveanu - Germania).

Respectiva grupare a solicitat, în repetate rânduri, obținerea statutului de minoritate pentru aromânii trăitori în România, ceea ce reprezintă obținerea unui fotoliu de parlamentar și automat, fonduri pentru preservarea limbii și tradițiilor aromâne.

Acțiunea lor a intrat în coliziune cu cea a Societății de Cultură Macedo-Română, înființată în anul 1879, până de curând condusă de aromânul Ion Caramitru, care susține punctul de vedere tradițional, inclusiv cel al Academiei Române și al statului român, conform căruia aromânii reprezintă o ramură a poporului român, la sud de Dunăre, iar graiul acestora este un dialect al limbii române, alături de celelalte trei dialecte. Discuțiile au degenerat, părțile acuzându-se reciproc de „trădarea intereselor etniei”, de „vânzare pe 30 de arginți, în folosul Atenei” ori de „îngropare a elementului aromânesc din România”.

„Chestiunea aromânească” revine în atenție după declarația președintelui Traian Băsescu în plenul Adunării Parlamentare a Consiliului Europei (Strasbourg, 27 ianuarie 2011).

„Consiliul Makedonarmânjilor (CMA) a protestat față de intenția președintelui României de a face demersuri pentru recunoașterea statutului de minoritate românească pentru aromânii, vlahii, istroromânii și meglenoromânii din țările Peninsulei Balcanice aflate în procesul de aderare la UE. CMA cere statul de minoritate națională pentru aromânii din România.” [35]

În anul 2017, Albania acordă aromânilor/vlahilor, statutul de minoritate națională. Prudent, regimul de la Tirana folosește, în documentul oficial, termenul de „aromâni/vlahi”, pentru a menaja susceptibilitățile Bucureștiului și Atenei, deopotrivă. Pe măsură ce aromânii din Albania devin ținta propagandei celor două țări interesate (România și Grecia), cea dintâi acordând burse de studiu, în timp ce elenii plusează, oferind pensii, aromânilor care aleg să se declare ca făcând parte din minoritatea greacă, tensiunile exacerbează și în România, gruparea makedon-armânească acuzând Bucureștiul că face același joc păgubos, ca și acum un secol și jumătate, iar consecințele vor fi funeste pentru elementul latin din Balcani.

Războiul dintre neo-armâni și aromânii tradiționaliști a căpătat amploare după intervenția Academiei Române, care dă răspunsul la inițiativa de acordare a statutului de minoritate națională. După ce prezintă teoria tradițională, Academia declară că argumentele istorice sunt dublate de argumentele sancționate de Constituția României care

„include la categoria *Români de pretutindeni*, pe aromâni, cu diversele lor denumiri, pe megleno-români și pe istro-români, alături de vorbitorii de limbă română care locuiesc în zonele situate în apropierea granițelor acestei țări desemnate prin denumirile lor regionale”. [36]

Între timp, în lumea științifică, Nicolae Saramandu vorbea despre un „continuum romanicum”, apreciind că

„unitatea limbii române nu este incompatibilă cu faptul de a admite existența acestui vast spațiu romanizat”. [37]

Chestiunea va căpăta serioase conotații politice, diplomatul Viorel Stănilă, fost ambasador la Tirana, afirmând, conform activistului Nicolas Trifon, că, prin stabilirea ca obiectiv în statutul său (art. 1) „conservarea și revitalizarea limbii aromâne”, Comunitatea Aromână din România a acreditat, încă din 1997 „separatismul etnic al aromânilor trunchiului românesc”, întrucât a înlocuit sintagma corectă științific „dialectul aromân” cu formula tendențioasă „limba aromână”.

„Neoaromânismul este o formă de fragmentare etnică, o amenințare de tip asimetric. Romanitatea românilor - adică apartenența limbii române la grupul românesc răsăritean sau balcanic - îi face pe ei și pe statul care îi reprezintă, România, moștenitori ai trunchiului etnic unitar din care, din cauza vicisitudinilor istoriei, în secolul al X-lea, apar macedoromânii, apoi meglenoromânii și istroromânii.” [38]

Astăzi, există trei teorii cu privire la originea aromânilor.

Prima dintre ele, agreată de o mare parte dintre istoricii și lingviștii români, susține că majoritatea aromânilor provine din populația romanizată care a fost împinsă de slavi către sudul peninsulei, după invazia din 602, fără a se nega și existența unei populații locale, care a fost, la rândul ei, romanizată.

Cea de-a doua teorie, agreată de către istoricii și lingviștii greci, susține că aromânii/vlahii sunt, de fapt, eleni romanizați, în urma campaniilor de cucerire. Această teorie pierde, însă, din vedere, faptul că o cultură „majoră”, cum era cultura greacă, era aproape imposibil de latinizat (evoluția Imperiului Roman de Răsărit și grecizarea acestuia dovedesc acest fapt).

Cea de-a treia teorie, care este îmbrățișată cu entuziasm de către militanții aromâni, susține că ei sunt urmașii vechilor populații trace ce viețuiau în Macedonia. Aceștia se revendică direct de la Alexandru cel Mare și au preluat „soarele de la Vergina” drept stindard (hlambură) al

aromânilor. Evident, niciun cuvânt despre limba pe care o vorbeau vechii macedoneni, necunoscută nouă. Un cercetător entuziast, Borislav Stepanovski, susține că a descoperit scrieri antice, dar nu poate trezi decât amuzament.

Și totuși, ce este aromâna? Limbă sau dialect? După 1.500 de ani de separare, mai putem vorbi despre dialecte ale aceleiași limbi sau respectivele dialecte au evoluat separat, către limbi diferite. Filologul Dan Alexe, stabilit la Bruxelles, aprecia că diferențele dintre aromână și română sunt la fel de mari ca cele dintre portugheză și spaniolă [39]. Lucrul este firesc, în cazul ultimelor două limbi, ele au evoluat în același spațiu geografic, s-au influențat reciproc. În cazul aromânei, aceasta a fost influențată de greacă și turcă, într-o proporție mult mai mare decât româna, care a avut parte de o consistentă influență slavă.

„Lingvistica nu a găsit încă criterii riguroase care să poată fi aplicate în toate cazurile, pentru delimitarea limbilor de dialecte”,

a remarcat Matilda Caragiu Marioțeanu. în contribuția sa privind controversatul autor aromân de origine greacă, Achille Lazarou. [40]

Concluzii

Un lucru este cert: implicarea politicianului în această dispută nu ajută nicidecum la elucidarea problemei. Pe de altă parte, pragmatic vorbind, recunoașterea statutului de minoritate pentru aromânii din România, inclusiv recunoașterea limbii aromâne, ar marca, definitiv, falimentul politicii Bucureștiului, vreme de un secol și jumătate, în Balcani.

Aromânii (armâni, rramâni, vlahi, cuțovlahi, ciobani, macedo-români) continuă să demonstreze, într-un chip uluitor, că, în ciuda omogenizării etnice din Peninsula Balcanică, continuă să existe. Se vorbește despre extincția lor de 100 de ani, dar ei surprind, de fiecare dată, printr-o vigoare incredibilă. De aici, celebra zicală: „Nu ti-aspari, bre armâne, că nu chieri ni azi, ni mâne”, și blestemul cuprins în imnul național al aromânilor, „Părinteasca dimândare”, opera lui Costa Belimace.

„Blastem mare s-aibă-n casă,/ Cari di limba lui se-alasă!/ Cari s-lasă limba lui, /S-luadă pira focului!”

NOTE:

- [1]. Nicolas Trifon (2012:81).
- [2]. *Ibidem* (2012:90).
- [3]. Tache Papahagi (1927:136).
- [4]. Gheorghe Caragiani (1999:22).
- [5]. Ion Arginteanu (1904:89).
- [6]. <https://ziare.com/cultura/documentar/ierusalimul-aromanilor-negot-si-negustori-moscopoleni-i-documentar-1236593>
- [7]. <https://ziare.com/cultura/documentar/ierusalimul-aromanilor-negot-si-negustori-moscopoleni-i-documentar-1236593>
- [8]. http://tvri.tvr.ro/aromanii-din-macedonia-sambata-la-tvr-international_25818.html
- [9].Dimitrie Bolintineanu (1968:376).
- [10]. Ion Arginteanu (1904:284).
- [11]. Ioan Nenițescu (1895:160).
- [12]. Max Demeter Peyfuss (1994:39).
- [13]. Nicolas Trifon (2012:220).
- [14]. Tănase Bujdoveanu (1997:140).
- [15]. Constantin I. Cosmescu, Mihail Dimonie, Pericle Papahagi, V. Naca, Nuși Tiliu, F. Capsali, D. Danu, Ilie Papahagi (1900:5).
- [16]. Enache Tușa (2011:432).
- [17]. Teohari Antonescu (1903:14).
- [18]. Nicolae Cușa (1996:53).
- [19]. Constantin Noe (1938:41).
- [20]. Nicolas Trifon (2012:23).
- [21]. Neagu Manolache (2022:258).
- [22]. Nicolas Trifon, *L'aroumain, dialecte du roumain ou langue à part? Histoire d'une controverse* <https://doi.org/10.4000/lengas.6229>
- [23]. *Ibidem*
- [24]. Alexandru Graur (1955:125).
- [25]. Nicolas Trifon, *L'aroumain, dialecte du roumain ou langue à part? Histoire d'une controverse* <https://doi.org/10.4000/lengas.6229>
- [26]. *Ibidem*
- [27]. Mioara Avram (2001:176).
- [28]. Cătălin Negoită (2008:411).
- [29]. <https://evz.ro/lali-vasili-a-stat-20-de-zile-pe-pamant-dupa-moarte-901037.html>
- [30]. *Ibidem*
- [31]. *Ibidem*
- [32]. *Ibidem*

- [33]. Matilda Caragiu-Marioțeanu (2006), *Aromânii și aromâna în conștiința contemporană*, București, Editura Academiei Române.
- [34]. *Ibidem*, p. 96.
- [35]. <https://www.hotnews.ro/stiri-politic-8345642-scandal-jurul-identitatii-aromnilor-minoritate-nationala-parte-poporului-romn.htm>
- [36]. <https://scmr.ro/comunicatul-academiei-romane-din-6-iunie-2005-ca-raspuns-la-o-solicitare-a-camerei->
- [37]. Nicolae Saramandu (2015:71).
- [38]. Nicolas Trifon, *L'aroumain, dialecte du roumain ou langue à part? Histoire d'une controverse* <https://doi.org/10.4000/lengas.6229>
- [39]. <https://moldova.europalibera.org/a/ce-sunt-vlahii-%C8%99i-dac%C4%83-vorbesc-ei-o-limb%C4%83-aparte-precum-%C8%99i-despre-mincinosul-henri-coand%C4%83/29634105.html>
- [40]. Nicolas Trifon, *L'aroumain, dialecte du roumain ou langue à part? Histoire d'une controverse* <https://doi.org/10.4000/lengas.6229>

BIBLIOGRAFIE:

- Antonescu, Teohari (1903), *O problemă politică Cestiunea macedoneană*, Tipografia Națională, Iași.
- Arginteanu, Ion (1904), *Istoria Românilor Macedonenii din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre*, Tipografia „L'Independance Roumaine”, București.
- Avram, Mioara (2001), *Dialect*, în: Marius Sala (coord.), *Enciclopedia limbii române*, Editura Academiei Române, București.
- Bolintineanu, Dimitrie (1968), *Călătorie la Românii din Macedonia și Muntele Athos sau Santa Agora*, Editura pentru literatură, București.
- Bujdoveanu, Tănase (1997), *Romanitatea balcanică și civilizația aromânilor*, Editura „Cartea Aromână”, Constanța.
- Caragiani, Gheorghe (1999), *Studii Aromâne*, Editura Fundației Culturale Române, București.
- Caragiu-Marioțeanu, Matilda (2006), *Aromânii și aromâna în conștiința contemporană*, București, Editura Academiei Române.
- Cosmescu, Constantin I., Dimonie, Mihail, Papahagi, Pericle, Naca, V., Tului, Nuși, Capsali, F., Danu, D., Papahagi, Ilie (1900), *Scurtă privire asupra chestiunii macedo-române Memoriu despre organizarea chestiunii macedo-române*, București, Institutul de Arte Grafice Eminescu.
- Cușa, Nicolae (1996), *Aromânii (Macedonenii) în România*, Constanța, Editura Muntenia.
- Graur, Alexandru (1955), *Studii de lingvistică generală*, București, Editura Academiei RPR.

- Neagu, Manolache (2022), *Presa aromână din România (1948-1989)*, în: Cătălin Negoită (coord.), *Mediamorfoze VII Presa de nișă din România*, București, Editura Tritonic.
- Negoită, Cătălin (2008), *Țara uitată Cadrilaterul în timpul administrației românești 1913-1940*, Craiova, Editura Fundației „Scrișul Românesc”.
- Nenișescu, Ioan (1895), *De la Românii din Turcia Europeană*, București, Editura Institutului de Arte Grafice Carol Gobl.
- Noe, Constantin (1938), *Colonizarea Cadrilaterului*, București, Institutul Social Român.
- Papahagi, Tache (1927), *Macedo-Românii sau Aromânii*, București, Editura „Cartea Românească.
- Peyfuss, Max Demeter (1994), *Chestiunea aromânească Evoluția ei de la origini până la Pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*, București, Editura Enciclopedică.
- Saramandu, Nicolae (2015), *Romanitatea orientală*, București, Editura Academiei Române.
- Trifon, Nicolas (2012), *Aromânii pretutindeni, nicăieri, Armânjlji iutsido, iuva*, Chișinău, Editura Cartier.
- Trifon, Nicolas, *L'aroumain, dialecte du roumain ou langue à part? Histoire d'une controverse* <https://doi.org/10.4000/lengas.6229>
- Tușa, Enache (2011), *Imaginar politic și identități colective în Dobrogea*, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale.

SITIOGRAFIE:

- <https://ziare.com/cultura/documentar/ierusalimul-aromanilor-negot-si-negustori-moscopoleni-i-documentar-1236593>
- <https://ziare.com/cultura/documentar/ierusalimul-aromanilor-negot-si-negustori-moscopoleni-i-documentar-1236593>
- http://tvri.tvr.ro/aromanii-din-macedonia-sambata-la-tvr-international_25818.html
- <https://www.hotnews.ro/stiri-politic-8345642-scandal-jurul-identitatii-aromnilor-minoritate-nationala-parte-poporului-romn.htm>
- <https://scmr.ro/comunicatul-academiei-romane-din-6-iunie-2005-ca-raspuns-la-o-solicitare-a-camerei->
- <https://moldova.europalibera.org/a/ce-sunt-vlahii-%C8%99i-dac%C4%83-vorbesc-ei-o-limb%C4%83-aparte-precum-%C8%99i-despre-mincinosul-henri-coand%C4%83/29634105.html>

AROMANIAN - A LANGUAGE OR A DIALECT?

Abstract: The 90s of the last century marked the reopening of the 'Aromanian file', which seemed to have exhausted its resources and polemics. Considered part of the Romanian people, Latinized Greeks or descendants of the Macedonians of Alexander the Great, the Aromanians continue to look for answers to questions concerning their national being itself. After the fall of the communist regimes, the surprise came from Romania, where a 'neo-Aromanian' group demanded the recognition of the Aromanians as a national minority, claiming that they are not part of the Romanian people, and the tongue spoken by them is not a dialect, but a language. Although, in obvious numerical inferiority, the neo-Aromanians managed to stir up polemics with the devotees of the traditional theory, including with the fellows from the Macedo-Romanian Cultural Society. This carousel of statements, has also included civic activists, academics, journalists, researchers and politicians, making a compromise become impossible.

Keywords: *aromanians, language, dialect, polemics, Romanian Academy, Romania, Greece.*